

Pethőné Nagy Csilla: Irodalomkönyv

Ur Máté

*Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1088 Budapest, Múzeum körút 4-8.
(urmateur@gmail.com)*

Összefoglaló

Dolgozatom célja, a választott tankönyvsorozaton keresztül a tipográfia azon elemeinek bemutatása, melyek jelen esetben mind a szerzőt mind pedig a tipográfiai arculat kialakítóját motiválhatták a kívánt cél elérése érdekében. A főbb célok tankönyvsorozatról lévén szó: az érthetőség, használhatóság és átláthatóság. A szövegben alkalmazott technikák: kiemelések, betűnagyság- és betűtípusváltások, mind az előbb említett célok megvalósulását szolgálják

Kulcsszavak: kezelhetőség, olvashatóság, átláthatóság, lényegre törés, vizualitás

Abstract

The aim of the composition is to analyse the typographic items used in the student book mentioned above. It is important to take a closer look on the assets if they make easier the everyday use of books for students. It means books should be readable, manageable and help to select the abstract of the text included.

Keywords: readability, manageability, transparency, materail, visuability

A sorozat kötetei

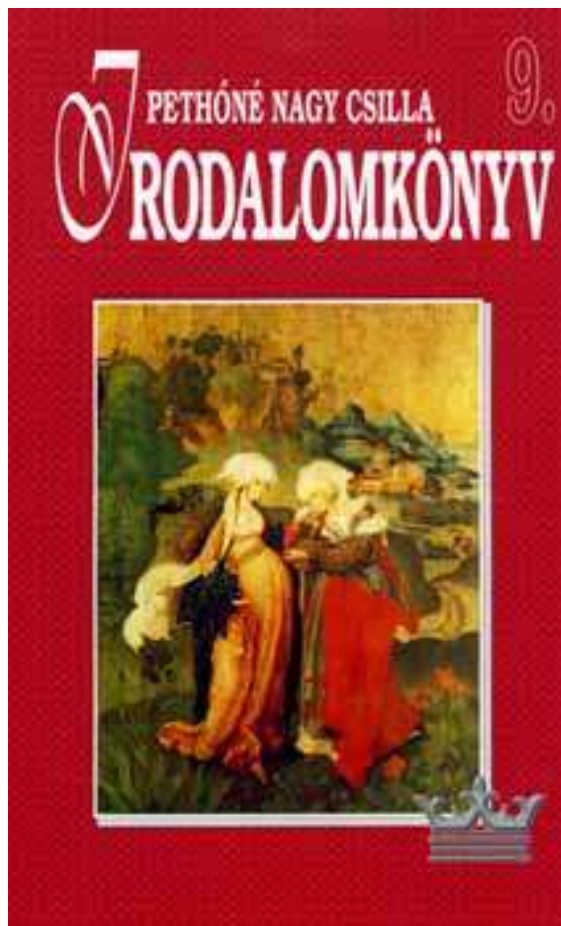
Az elemzésem tárgyát képező tankönyv-sorozat *Pethőné Nagy Csilla* nyomán a *Korona kiadó* gondozásában készült. A könyvsorozat célközönsége a középiskolai korosztály. Ilyen formán a magyar nyolc plusz négy osztályos iskolarendszernek megfelelően a sorozat négy kötetből áll. A kilencedik, tízedik valamint a tizenegyedik illetve a végzős osztályok számára készültek a magukban önállóan is helytálló, de tartalmi és tipográfiai megfontolásokból egy adott sorozat darabjaiként meghatározható könyvek.

Az egyes kötetek sorozatba való illeszthetőségét előljáróban, a vizualitásában egységességet mutató borító láttatja. A sorozat egyes darabjainak borítója színében eltérő ugyan, de arculatában egységes. Mindamelllett, hogy a borító háttérben csak közelről felismerhető apró téglalapok rendre vörös, barna, sárgászöld és mélyzöld színűek a középpontban minden esetben egy az adott könyv által feldolgozott korra jellemző képzőművészeti alkotás látható. Ilyen például a sorozat első darabjának, a kilencedik osztály számára készült tankönyv elején található *M. S. Mester* (a magyar középkor legkiválóbb festője) (Wikipédia2009)

által készített *Visitatio* (Mária és Erzsébet találkozása) című festmény. A kép megjelenése jobbról, illetve alulról enyhén szürkésen árnyékolt, mely a kiemelés, a térben való elhelyezés eszköze. A megjelenés a lapozható könyv képzettársításának eszköze is lehet. Minden egyes frontális borítón a jobb alsó sarokban található az imént említett képbe belelógva egy korona mely a kiadó jelképéből adódik

Az előlap felső egyharmadában minden darabon fehér színben jelenik meg a szerző neve illetve a könyv megnevezése. A szerző háromtagú neve középre igazítva jelenik meg szögletesen talpas betűtípussal, félkövér kiemeléssel. Ez alatt jóval nagyobb betűmérettel, de azonos betűtípussal helyezkedik el a tankönyv megnevezés. Mindkét esetben verzál betűkről van szó. Az irodalomkönyv szó kezdőbetűje díszes iniciáléként jelenik meg felnnyúlva egészen a szerző nevének horizontja fölé balról keretet adva a középre igazított névnek. Jobb oldalról a szerző nevével azonos szinten kezdődő, de nagyobb betűmérettel egy szám helyezkedik el, mely a célközönség gimnáziumi évfolyamára utal. (1. kép) A sorszám nagysága illetve felfelé való kiterjedtsége egy szintbe kerül az inicializált „I”

betűvel, bezárva ezzel a kompozíciót. A számérték kitért a háttérnél valamelyest világosabb árnyaltú azonos szín, amelyet egy vékony fehér keret emel ki. (3. kép)

1. kép. Elülső borító, melyen M.S. Mester Visitatio című festménye látható. Megfigyelhető a borító egyes elemeinek elrendezése is Forrás Pethőné Nagy Csilla Irodalomkönyv 9. (2003)

A könyvsorozat darabjainak alapvető szerkezeti felépítése a tipográfia tükrében

A tartalomjegyzék a könyv elején kapott helyet. Ez általában jellemző a diákoknak készült tankönyvek esetében, hogy rögtön a könyv fellapozásakor képet adjon, annak tematikájáról, tartalmi elrendezettségéről. A tartalomjegyzék címhierarchiája felsorolást illetve számozást nem használ. A címek rangsorban elfoglalt helye egyedül tipográfiai kiemelés technikák alapján

érzékeltető. A nagyobb főfejezetek minden esetben félkövér verzál betűkből állnak. Az alfejezetek címei már kurrens címek, de a félkövér kiemelés még mindig jellemző. Az ezeken belüli alpontok, melyek egy-egy költőt, alkotót jelentenek már normál álló betűkként jelennek meg. A hierarchia érzékeltetését elősegíti még a behúzás, mely minden esetben, a rangsorban egyre alább elhelyezkedő címek esetében további egy kvirt nagyságú behúzást jelent.

A könyv további részeiben a fő fejezetek címei mindig külön oldalon szerepelnek a lap tetején középre igazítva verzállal. Az ezután következő oldalakon az alfejezetek címe a tartalomjegyzéknek megfelelő tipográfiával jelennek meg a lap tetején középre igazítva. A címeket sok esetben azonnal a fő témára vonatkozó idézet követi, mely szöveg a magyar helyesírásnak megfelelő idézőjelek között kurzívan jelenik meg.

Ezt követően a témára vonatkozó ellenőrző illetve a gondolkodást serkentő előremutató kérdések szerepelnek álló betűkkel. A kérdések sorba állítását számozás segíti, melyet a sorszámnevek helyesírásának megfelelően alakítottak ki a tipográfus. A szóban forgó kérdések egy vékony fekete keretben vannak elhelyezve (4. kép), mely Richter Andrea elképzelése szerint a lineáris szövegtől való elkülönítést illetve a figyelemfelhívást szolgálja. A keret bal felső sarkába beékelődve szerepel egy újabb kis téglalap melyben, sötét háttérben a „kérdések” felirat szerepel félkövéren szedve. Ez a sötétebb háttérű kisebb téglalap a magasabb fokú elkülönítést és kiemelést szolgálja.

Az alpontok, vagyis az egyes alkotókról szóló fejezetek esetében is megmarad a tartalomjegyzékben előrevetített tipográfiai forma. Az előzőekben a kérdések tekintetében használt keretes kiemeléshez hasonló felépítésű a szerzők önéletrajzáinak szerepeltetése. Ebben az esetben azonban egy újabb téglalap alakú keret ékelődik be kilógva, mintegy kiemelkedve a nagy alapkeretből a kompozíció bal felső részébe rögtön a szürkített „adatoló” feliratot tartalmazó keret alatt. Ebben találjuk az adott szerző fekete fehér portréját mely lehet grafika vagy festmény fekete fehér mása. (2. kép) Ugyanilyen az előzőek keretes analógiájára felépített kompozícióban találjuk a fejezetek, alfejezetek végén a különböző, szintén a szabályoknak megfelelően sorszámozott tudásellenőrző feladatokat.

Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij (1821-1881)

Adatoló

A világirodalom és az orosz irodalom mindmáig legnevesebb képviselőinek egyike, a 19. századi orosz irodalom

Felemelkedésének kulcsfigurája, az ún. filozófiai-ideológiai regény vagy eszme-regény műfajának megalkotója, a lélektani regény mestere.

2. kép. A keretes elrendezés illusztrációja az életrajzi szakasz alapján. Szintén megfigyelhető az alkalmazott betűtípus és a kereteken belüli különböző kiemelési technikák, valamint a képhelyezési módszer is. Forrás: Pethőné Nagy Csilla Irodalomkönyv 11. (2003)

A használt betűtípusok identifikálása

A borítók a címek és a törzsszöveg betűtípusa a Bookman. A Bookman betűkép tervezője Alexander Phemister, aki a múlt századfordulón alkotta meg a betűtípust. A betűkép a serif, vagyis a talpas betűtípusok kategóriájába tartozik. Ezen belül a talpas betűk klasszicista csoportjába sorolható olyanok mellett, mint például a Bodoni betűtípus. Erre a csoportra jellemző a betűrajzolatok vastagságának legnagyobb skálán való változása. (Korona kiadó 2009) Mint már említésre került sorozat tipográfusa *Richter Andrea*.

A Bookman betűképet a Caslon típus mintegy alternatívájaként fejlesztették ki, sokkal egyesebb szögletesebb talpakat tervezve, melyek inkább lehetővé tették a könyvekben illetve a számítógépes kijelzőkön való alkalmazhatóságot. A betűtípus egyébként címekben és hirdetésekben állja meg leginkább a helyét. (Wikipedia 2009) Mint már említésre került kontrasztos talpas betűtípusról van szó. A könyvsorozat nagy részében ez a betűtípus jelenik meg álló, kurzív, vagy félkövér formában. A könyv egy esetben használ más betűtípust: ez pedig a marginális lényegkiemelő szókapcsolatok groteszk talpatlan betűtípusa. Normál álló vagy félkövér formában.

A szöveg szerkezeti felépítése

A szöveg szerkezeti tagolása és a bekezdések kezelése meglehetősen sokszínű. Alapvetően a könyv az internetes műfajban leginkább használt bekezdés elkülönítést alkalmazza. Ennek

megfelelően nem él a behúzás technikájával, hanem az egységeket szélesebb sorközökkel (egy sor kihagyásával) határolja el. Felfedezhető ugyanakkor a valamilyen módon különáll egységek új bekezdés alkalmazásával való egyértelműsítése is. Az új bekezdésekkor néha fordul csak elő az első sor behúzása, melynek mértéke egy kvirt. A különböző a bekezdésekhez kapcsolódó technikákkal kapcsolatban a tipográfus koncepciója következő volt: a fő témákon belül elkülönülő résztémák a sorkihagyás módszerével különülnek el, a résztémák ugyanazon szakaszon belüli különböző irányú megvilágítása pedig az új bekezdés módszerével majd pedig az első sor behúzásával válnak átláthatóvá. A bekezdések, a tipográfus által használt, elkülönítésének sokszínűségét tehát a könyv témájának változatossága indokolt és követelte meg.

Kiemelési technikák a szövegben

Az előző pontokban részben már érintettem a szövegben alkalmazott kiemelési technikákat, jelen fejezetben ezek koncepciózus összefoglalására töreksem.

Az egyes fejezetek törzsszövegében az idézetek megjelölése, kurzívan jelenik meg. A lineáris szövegben a helység vagy személynevek tulajdonnevei a kurzíválás segítségével különülnek el. Az elkülönülés nyilvánvalóan a hosszabb, több soros idézeteknél látványosabban táruul a szemünk elé. Természetesen a kiemelésbe beletartozik az idézett mű szerzője illetve a hivatkozott alkotás címe. A lineáris szövegen kurzívval irt egy-két szavas kiemelések csak a folyamatos olvasás során tűnnek fel. Szintén kurzívan szedettek a szövegeket néhol megtörő illusztratív jellegű képzőművészeti alkotások alatt vagy oldalt elhelyezkedő képaláírások, leírások magyarázatok. A festmény vagy grafikaillusztrációk fekete fehéren jelennek meg. (4. kép) Kurzív megkülönböztetést találunk még az életrajzi leírások keretein belül az életúthoz kötődő földrajzi neveket illetően illetve a tankönyv által nem tárgyalt az adott szerzőre vonatkozó további jelentősebb alkotások felsorolása esetén. Utóbbi esetekben a felsorolás kettőspontot követően, vesszővel elválasztva történik. A tankönyv fejezeteinek kifejtésekor az adott irodalmi alkotásról szóló szövegrészben ugyanez a technika kerül alkalmazásra a mű címét illetően, amennyiben az előfordul a leíró szövegben. Akár több ízben is. A többszöri kiemelések a tipográfus szerint elősegítik az adatok gyorsabb memorizálást. Hasonló az adott mű főhősének vagy kulcsszereplőinek tipográfiai megjelenítése is, valamint az adott esetben előkerülő más személynevek tekintetében is az említett technika kerül alkalmazásra. A kiemelések célja a könyv szerzőjének és Richter Andreának közös

egyértelműsége alapján, tankönyvről lévén szó a figyelemfelkeltés és a figyelem folyamatos vezetése, illetve a külső a témához kapcsolódó információk egyértelművé tétele. A kiemelések kialakításának módját így a fent említett cél elérését szolgáló eszközök beépítése határozta meg. (Pethőné 2007)

A következő említésre méltó kiemelés technika a félkövérszedés. Ez a módszer is több szinten fordul elő a könyvsorozat köteteiben más és más céllal és funkcióval. Alkalmazása a betűtípus sajátosságaiból adódóan meglehetősen sokszínű lehetőségeket hordoz magában, a szöveg tipográfiai arculatát tekintve

Elsődlegesen a már említett címek esetén alkalmazza a tipográfus, hiszen az előborítón ez látható verzállal

3. kép. A tankönyvekhez hozzátartozó szöveggyűjtemény melynek elülső borítója hasonló módon került kialakításra Forrás: Pethőné Nagy Csilla Szöveggyűjtemény 10. (2003) párosítva, illetve a címhierarchiában látjuk még szerepét a főfejezet címek esetén szintén verzállal társítva, az alfejezetek esetében pedig önállóan. Ez a tartalomjegyzékben előre kialakított tipográfiai arculat végigkíséri az egész könyvet illetve a sorozat köteteit a címek szerepeltetésének tekintetében. A módszer alkalmazása másodsorban a már vázolt keretes kompozíciók esetében kerül elő, melyeknél a szürkített háttérű kis alakú téglalapban az „adatoló”, „kérdések” valamint a „feladatok” szavak jelennek meg ilyen módon. A

leíró szövegekben a megjelenés kétféle, a koncepció ugyanaz. Mindkét esetben ez az tulajdonsága kerül kihasználásra, hogy ez a típus bontja meg leginkább a szöveg egységét, s ez a leginkább figyelemfelhívó és figyelemirányító. Egyfelől a hasznos illetve elsajátítandó kulcsszavak kerülnek különállóan kiemelésre. Másfelől bizonyos a lényegi pontokat tartalmazó szövegegységek egyes hosszabb szövegrészelei kerülnek ily módon kiemelésre, törekedve arra, hogy a leírt mondatokon felül az azokból kijelölt szövegrészeket összeolvasva is értelmezhető nyelvtanilag helytálló mondatok legyenek. Ezek jelentősége, hogy mintegy vázlat foglalják össze az adott szöveg tartalmát fontosabb tartalmi elemeit.

Említést tettem már miszerint az egyetlen betűtípusváltás a marginális megjegyzéseket illetően szerepel. Ezeknek két fajtája létezik jelen tankönyv tekintetében. A marginális megjegyzések elődegesen az adott, legtöbbször sorkihagyással elkülönült szövegegységek tartalmára vonatkozó egy vagy akár többszavas utalások. A széljegyzet másik formája az illusztrációként szereplő képek identifikálására szolgál a szerző, a képcím illetve a keletkezési évszám megjelenítésével. Ez utóbbi esetében használja szöveg a félkövéres kiemelést. A margón szereplő szövegek betűtípusa talpatlan francia terminológiával sans-serif.

4. kép. Belső oldal kialakítása: Táblázat, képillusztráció, képaláírás valamint a z ellenőrző kérdések keretes szerkesztése Forrás:Pethőné Nagy Csilla Szöveggyűjtemény 9. (2003)

Végül, de nem utolsó sorban, a tankönyvben helyenként elhelyezett táblázatainak fejlécében (5. kép) találkozhatunk a félkövér írásképpel.

A következő kiemelési lehetőség a verzál betűk alkalmazása, melyre már a címek tárgyalásánál láttunk példát. Ez a forma még egy esetben fordul

